

АРХЕОЛОГІЯ

УДК [903.4 : 552.553] (477.65) «632»

ПОШУКИ РОДОВИЩ КРЕМ'ЯНОЇ СИРОВИНИ ПОБЛИЗУ СТОЯНКИ КОРОБЧИНЕ-КУРГАН НА НОВОМИРГОРОДЩИНІ

Олександр Нездолій

Інститут археології НАН України
Україна, 04210, м. Київ, проспект Героїв Сталінграда, 12
e-mail: oleksandr.nezdolii@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7465-9164>

В одному з регіонів Центральної України, на Новомиргородщині, сконцентровано численні пам'ятки кам'яної доби, тривалі перманентні археологічні дослідження яких нараховують вже понад десятилітню історію.

Поява цього скупчення різночасових стоянок епохи каменю, що локалізуються в басейні р. Велика Вись між м. Новомиргород і с. Коробчине (рис. 1), археологами традиційно пов'язується з відслоненнями якісної крем'яної сировини в ярах останнього. Разом з тим, географічна віддаленість археологічних пам'яток, неекономне розщеплення та значна кількість масивних конкрецій на окремих стоянках регіону, при врахуванні геоморфологічних особливостей басейну річки та розчленованого різномірного рельєфу місцевості, дають підстави припускати наявність ближчих до пам'яток родовищ кам'яної сировини. Пошуки подібних родовищ надають важливу інформацію для виявлення основних регіональних закономірностей розселення палеолітичних спільнот і вибору стратегії забезпечення крем'яною сировиною.

Більшість визначальних складових природних умов окремої території значною мірою залежать від характеристик рельєфу цих просторів [19, с. 8]. Геоморфологічні особливості рельєфу басейну Великої Висі в окресленому регіоні полягають у його розташуванні на кристалічній поверхні Українського щита, перекритій товщею еолово-делювіальних піщано-глинистих і лесоподібних порід, що, у свою чергу, зумовили розвиток на слабохвилястій рівнинній поверхні доволі густої та глибокої мережі ярів і балок [16, с. 166; 27, с. 8]. Значний ступінь ярово-балкового розчленування поси-

люється нерівностями кристалічного фундаменту, породи якого місцями безпосередньо виходять на денну поверхню.

В ярах двох безіменних балок східної долини Великої Висі у західній частині с. Коробчине відомі доступні виходи крейдяних відкладів мезозойського часу з численними конкреціями кременю на денній поверхні [25, с. 18; 4, с. 7; 28, р. 18]. Саме з цими відслоненнями крем'яної сировини археологи пов'язують наявність потужного скупчення палеолітичних стоянок між с. Коробчине та м. Новомиргород [13, с. 102; 5, с. 4].

Місцезнаходження подібних родовищ у межах басейну належать до виходів осадово-діагенетичних кременів малопотужних кремневмісних вапняків верхньої крейди (орієнтовно верхньосеноманського часу), що вкривали у давнину кристалічний щит. Вторинні поклади крем'яного матеріалу, які могли використовуватися спільнотами періоду кам'яної доби в умовах браку якісної сировини, представлені вторинно-жильними силіцилітами залишково-інфільтраційних за походженням кремєнистих порід і також генетично пов'язані з корою вивітрювання Українського щита [21].

На відстані близько 3 км від коробчинського родовища кременю знаходиться стоянка Коробчине-курган [13]. Палеолітична пам'ятка займає найвищу ділянку плато лівого берега Великої Висі (рис. 2, 1). З півночі та сходу від пам'ятки заходиться схил у бік заплави річки, топографія якого доповнена розгалуженою системою балок, а з південної та західної сторони від стоянки розташовані дві розлогі та широкі балки з низкою ярів в їхніх бортах.

У 2017 р. з метою пошуку джерел крем'яної

сировини, якими могли користуватися найдавніші мешканці стоянки Коробчине-курбан, автором у складі Новомиргородської експедиції ІА НАНУ, були проведені обстеження цих найближчих балок та ярів довкола стоянки Коробчине-курбан.

Для уточнення стратиграфічної позиції та з'ясування основних місцевих закономірностей відслонення покладів крем'яного матеріалу, на першому етапі проведених досліджень, була відвідана безіменна балка у південно-західній частині с. Коробчине з відомими відслоненнями природного кременю на денній поверхні.

Слід зазначити, що до недавнього часу, на відстані близько півтора кілометра на захід від неї, існувала ще одна безіменна балка (т.зв. «Крем'яний яр») з доступними виходами крем'яної сировини [25, с. 18]. Однак у 2011 р. вся площа цієї балки потрапила під територію зведеного на ній гірничо-збагачувального комплексу з видобутку та переробки ільменітових руд (рис. 2, 3).

Неподалік колишньої кар'єрної виробки [24, с. 1], у пригірловій частині західного борту безіменної балки та на ділянці схилу у бік заплави Великої Висі було обстежено групу молодих ерозійно-активних ярів. Важливо відмітити, що ці рельєфні утворення відсутні серед позначок топографічної мапи масштабу 1:10 000 картографічної зйомки 1971 року, яка використовувалася у ході досліджень. В одному з цих ярів із дуже крутими та прямовисними у верхній частині схилами наявні доступні відслонення крем'яної сировини (рис. 2, 2). Виходи жовен кременю знаходяться у верхів'ях східного схилу відносно глибокого молодого яру та безпосередньо пов'язані з прямовисними ділянками його борту (рис. 4). У результаті підчисток цих частин схилу був отриманий достатньо широкий профіль колонки нашарувань, що вміщують крем'яну сировину. Виявлена послідовність відкладів в основних рисах подібна до стратиграфічної колонки седиментів розташованого поряд ільменітового кар'єру (рис. 3), вивченням розрізів якого займалися палеогеографи Ж.М. Матвіїшина та С.П. Дорошкевич [18, с. 268].

Наступний етап дослідження був присвячений безпосередньому обстеженню найближчих балок та ярів довкола стоянки Коробчине-курбан.

На крутому вигині лівого схилу долини Великої Висі, на відстані близько 1 км на схід від археологічної пам'ятки, в урочищі Байрак знаходиться глибокий яр (рис. 2, 4). На його дні у

2013 р. були виявлені кілька невеликих пересохлих жовен кременю [10, с. 44]. У ході обстеження значного за розмірами яру було зафіксовано, що високі помірно круті борти вкриті потужною пачкою осипу. Єдине місце з прямовисною стінкою виявлене на невеликій площі (завдовжки до 5 м) у верхів'ї його східного схилу. У результаті зачистки цієї ділянки з прямовисною стінкою було з'ясовано, що стратиграфія відкладів подібна до системи нашарувань у коробчинському ярі із доступною сировиною. У зачистці знайдені численні масивні конкреції крейди та мергелю. Нижче свого верхів'я, на значній площі, яр має доволі широке слабо випукле та подекуди пласке днище. Уповільненню ярових ерозійних процесів сприяла наявність численної деревної та щільної чагарникової рослинності на більшій частині його дна та схилах. Наприкінці ХХ ст. урочище Байрак отримало статус лісового заказника місцевого значення під назвою «Коробчино» [1, с. 228]. Представлений здебільшого ясенем і дубом, ліс вкриває собою крутий вигин лівого схилу долини Великої Висі, стримуючи від ерозійних процесів потенційно небезпечну ділянку [17, с. 17-18]. Центральна частина палеолітичної стоянки Коробчине-курбан у найвищій ділянці плато й територія на північ від неї, після виведення цієї площі з активного сільськогосподарського використання, також була висаджена лісовим насадженням молодого акації (загальною площею понад 20 га), посадку якої здійснили близько 15 років тому.

Оглянуті яри безіменної балки, що знаходяться за 0,5 км на захід від стоянки, мають густо задерновані схили, на більшості з яких присутня деревна та чагарникова рослинність. Їхні борти представлені як наближеними до пологих варіантами, так і помірно крутими різновидами. Днища чітко виражені, вкриті рослинністю, слабковипуклі за формою та частково захаращені деревним сухостоєм. В одному випадку наявне щільно задерноване пласке та відносно широке дно.

В усіх обстежених об'єктах безіменної балки (рис. 2, 7-9) не виявлено ознак активного розвитку ярової ерозії, наявність якої обумовлює одну з визначальних особливостей існування цієї форми рельєфу як яру [15, с. 6]. А за відсутності подібного динамічного стану та стабілізації ерозійних процесів відбувається подальша трансформація ярів у балкову ерозійну форму [2, с. 22; 14, с. 7].

Під час дослідження балки Мала, що знаходиться за 1,5 км на південний-схід від Короб-

чине-кургану, у місці де ґрунтова дорога перетинає південний схил балки (рис. 2, 5), обабіч від шляху на незадернованій ділянці відносно похилого борту виявлені відклади аналогічні нашаруванням у коробчинському ярі. Седименти насичені переважно дрібними конкреціями крейди та мергелів, серед яких знайдені кілька невеликих гальок кременю. Також подібні відклади зафіксовані на цьому ж борті балки в нашаруваннях нещільно задернованої пригирлової частини східного схилу найближчого яру від ґрунтової дороги (рис. 2, 6). Більшість обстежених об'єктів балки Мала перебуває у стані поступової стабілізації ярової ерозії, має круті або помірно круті щільно задерновані схили та вкрита густою природною чагарниково-деревною рослинністю на значній частині своєї площі.

У ході проведення обстежень яружно-балкової мережі, на південно-західній околиці с. Коробчине на шляху було виявлене скупчення крем'яних артефактів. Знахідки зібрані на ґрунтовій дорозі, що сполучає західну частину села з автошляхом Новоархангельськ-Новомиргород, на відстані близько 1,6 км від останнього. Місцезнаходження розташоване у центральній частині плато між двома безіменними балками південно-західної околиці села (рис. 2, 14). Артефакти містилися в ґрунтовій дорозі, на її відрізьку протяжністю 15-20 м. Підйомний матеріал при поверхневому огляді правої та лівої сторони шляху не виявлений. Слід відмітити, що у порівнянні з навколишньою денною поверхнею, дорога заглиблена у ґрунт на декілька десятків сантиметрів. За станом збереженості поверхні та морфологічними особливостями крем'яні вироби можна розділити на дві групи.

Предмети першого комплексу інтенсивно патиновані, патина має характерний жовтувато-молочний колір, на поверхнях окремих знахідок простежується легкий люстр. Вироби у значній мірі корадовані, на кількох речах присутні залишки вапнякової кірки. Серед знахідок наявні відщепи, фрагменти сколів, відщепи та їхні уламки з ретушшю, уламки кременю зі слідами розщеплення. Предмети характеризуються відносною масивністю, на поверхнях більшості з них присутні рештки жовневої кірки. Цілі площадки артефактів представлені кірковими, гладкими та повздовжніми варіантами. Простежене конв'єгентне та радіальне огранення дорсальних поверхонь. У підготовці ударних площадок до сколювання відмічене застосування прийомів зняття карнизу та зворотної редуції. Серед відщепів із ретушшю

привертає увагу первинний скол в обробці якого застосований крутий і напівкрутий різнофасетковий лусковий альтернативний фасетаж. Предмет має виражену акомодційну ділянку, що разом з іншими ознаками, дозволяє умовно інтерпретувати виріб як атипове скребло-ніж (рис. 5, 2a-2b).

Другий комплекс представлений меншою кількістю артефактів і відрізняється від першого, головним чином, молочно-білою матовою патиною та слабшим ступенем корадованості поверхні. Серед знахідок представлені відщепи, фрагменти відщепів і знаряддя. За основними техніко-типологічними показниками предмети другої групи подібні виробам із першого комплексу. Знаряддя виготовлене на масивному видовженому сколі з рештками первинної кірки. Слід підкреслити, що артефакт має сліди вторинної реутилізації. Вони помітні за кольором патини: жовтувато-молочної з легким блиском початкової поверхні виробу та молочно-білого забарвлення після наступного оформлення, хронологічно пізнішого (рис. 5, 1b). У процесі реутилізації за допомогою крутої лускової та лускової східчатої ретуші була суттєво оброблена дорсальна поверхня однієї з повздовжніх сторін. Її край має виражену ретуш утилізації. Протилежна сторона зазнала менших змін, крайова ретуш спорадична. Вертикальний фасетаж був нанесений з боку гребеня дорсальної поверхні, ймовірно, з метою формування акомодційної частини. Зі сторони черевця на дистальному кінці знаряддя присутні кілька коротких різцеподібних сколів. Зважаючи на особливості обробки виробу, знаряддя може бути інтерпретоване як скребло-ніж або, меншою мірою, як видовженої форми гостроконечник.

За станом збереженості поверхні, морфологією та техніко-типологічними особливостями крем'яні вироби першого та другого комплексів, враховуючи характер і представленість матеріалу, можна попередньо визначити належними до середньопалеолітичного періоду та пізньосередньопалеолітичного / ранньовісньопалеолітичного часу, відповідно. Найближчі аналогії місцезнаходження Коробчине 11 може мати у мустьєрських матеріалах із пунктів Крем'яного яру [8; 9] і у комплексах Коробчине 4 та 6, виявлених у західній частині однойменного села [25, с. 17].

Під час обстежень схилів яру в урочищі Байрак в осипу відкладів верхньої частини його південно-східного борту було виявлене скупчення патинованих крем'яних артефактів. Підйомний матеріал був зібраний як на стінці

яру, так і на сучасній денній поверхні, вкритій лісовим дерном, на ділянці завдовжки 15-20 м упродовж краю верхів'я схилу. На відстані близько 130 м у південно-східному напрямку від виявленого пункту знаходиться край шосе Новоархангельськ-Новомиргород. Топографічно місцезнаходження локалізоване на схилі невеликого мису високого плато лівого берега Великої Висі (рис. 2, 15). Глибокий яр прорізав мис у напрямку з півночі на південь. З метою з'ясування стратиграфії відкладів верхньої частини борту була здійснена невелика зачистка його схилу, спущена від денної поверхні. На глибині близько 15-20 см голоценові відклади підстилав палевого кольору пилюватий лес, у верхній частині якого були виявлені кілька крем'яних артефактів (патиновані відщепи та лусочки). У нижній частині зачистки (30-60 см) знахідки відсутні. За станом збереженості поверхні, використаною сировиною та морфологічними особливостями виявлені вироби чітко поділяються на два комплекси.

Артефакти першого комплексу виявлені у зборах на денній поверхні та частково у відкладах осипу на схилі. Матеріалом для виготовлення слугувала неякісна пориста, з численними включеннями, темно-сірого кольору крем'яна сировина. Вироби нерівномірно вкриті слабкою білувато-блакитною патиною, дещо корадовані. Крем'яні артефакти представлені відщепами, їхніми уламками та короткою кінцевою скребачкою на відщепі (рис. 5, 3a-3b). У глибокій пористій структурі дорсальної поверхні одного з відщепів виявлені фрагменти мушлі двостулкового молюска.

Крем'яні вироби другого комплексу знайдені лише в осипу на схилі й у зачистці борту. Артефакти вкриті молочно-блакитною та молочно-білою патиною, частина виробів має вкрити тріщинами структуру поверхні, як наслідок тривалого впливу високих температур. Серед знахідок наявні відщепи, фрагменти обпеченого кременю зі слідами розщеплення, їхні уламки та луски. Цілі відщепи представлені виробами із видовженими пропорціями, їхня дорсальна поверхня має паралельну огранку (рис. 5, 5a-5b, 7a-7b). При підготовці гладких ударних площадок до сколювання застосовувався прийом редуції.

За станом збереженості поверхні, використаною сировиною, стратиграфічним заляганням і техніко-типологічними особливостями крем'яні вироби першого та другого комплексів, враховуючи невелику кількість знахідок, можна попередньо віднести до мезоенеолітичного часу та верхнього палеоліту,

відповідно. Найближчі аналогії першого комплексу місцезнаходження Яр-Байрак можуть бути простежені у мезолітичних матеріалах пункту Коробчине 8 [25, с. 18] та голоценовому комплексі Коробчине-кургану [12]. Другий комплекс може мати аналогії серед найближчих верхньопалеолітичних пам'яток Коробчине 9 [25, с. 18] та Озерове [7].

Після проведених досліджень балки Малої, на східному узбіччі ґрунтової дороги, на мису утвореному між балками Корчувата та Викняна, було виявлене скупчення дрібних патинованих артефактів (рис. 2, 16). Місцезнаходження розташоване на відстані близько 1,3 км у південному напрямку від крайньої південно-західної забудови с. Лікареве. Підйомний матеріал продовжувався на невизначену відстань вглиб мису, засадженого сільськогосподарськими рослинами, у напрямку його верхньої частини. Артефакти вкриті молочно-білою патиною, легко корадовані (рис. 5, 4a-4b, 6a-6b). Виявлені гладкі ударні площадки, зі слідами редуції та зняття карнизу. Простежується паралельне та конвергентне огранення дорсальних поверхонь. Нечисленність і фрагментованість знахідок не дає можливості говорити про їхню культурну приналежність, разом з тим за низкою специфічних ознак місцезнаходження Корчувате можна умовно позначити як верхньопалеолітичне.

Підбиваючи підсумки проведених досліджень, слід зазначити, що рельєф басейну Великої Висі періоду найдавніших мешканців стоянки Коробчине-курган в основних рисах відповідав сучасному [20]. Також відомо, що у цей час тривали ерозійні розчленування додніпровських долин річок, які втратили рельєфно-морфологічну виразність. Відбувалося формування нових долин і балок, продовжувалося денудаційно-аккумулятивне вирівнювання рельєфу схилів долин річок і межиріч [3, с. 42-43; 22, с. 24]. Для ландшафту регіону був характерний подібний до сучасного хвилястий рівнинний рельєф з доволі густою мережею ярів і балок. На денній поверхні зустрічалися виходи гірських порід кристалічного фундаменту, у поверхневих відкладах якого містився шар крем'яної товщі. Подібні геоморфологічні особливості регіону у наступний час і до сьогодні набули подальшого розвитку у вигляді ерозійного розчленування рельєфу й у розростанні та поглибленні ярів і балок місцевості [16, с. 166]. У свою чергу, висока щільність яружно-балкової мережі свідчить про динамічні ерозійні процеси й активну стадію розвитку рельєфу [23, с. 10].

Інтенсивність і швидкість яружного розчленування регіону визначається комплексним впливом показників морфометрії рельєфу, геологічної будови, ґрунтового-рослинного покриття, антропогенної діяльності, інтенсивності літніх опадів і розподілом снігових відкладів у межах водозбору Великої Висі [14; 26].

Необхідно підкреслити, що неспинні процеси ерозії, тектонічні рухи кори, зміни клімату, динаміка розвитку флори та фауни зумовлюють динамічну та постійну, неперервну у часі, еволюцію рельєфу басейну Великої Висі та її ярово-балкової мережі зокрема [17, с. 84].

Комплекс характеристик ландшафтноі складової, періодичні варіації кліматичного фактору та поширеність лесових і лесоподібних суглинків у межах басейну Великої Висі, що легко розмиваються діяльністю тимчасових водотоків, лежать в основі активних змін морфології рельєфу регіону впродовж історії його існування.

Зокрема на одній із мустьєрських стоянок регіону знахідки життєдіяльності її давніх мешканців пов'язані із заповненням давнього яру [6]. Цей відносно розлогий і глибокий яр був виявлений лише у ході розкопок археологічної пам'ятки, його сліди абсолютно відсутні у сучасній топографії цієї ділянки басейну Великої Висі.

Окремо слід відмітити результати співставлення топографічних даних 1971 року з інформацією отриманою під час проведених досліджень 2017 року. Значна частина із позначених на карті ярових форм рельєфу, розташованих довкола стоянки Коробчине-курган, на сьогодні втратила свою ерозійну активність і має пологі або помірно круті щільно задерновані схили та слабовипуклі чи наближені до плоских днища, являючись по суті молодими балковими формами або продовженнями чи відрогами вже існуючих. І навпаки, у ході обстежень місцевості виявлені активні доволі глибокі молоді яри з крутими та прямовисними, не задернованими схилами, які відсутні серед системи позначок топографічної мапи. Подібні зміни, що відбулися за майже півстолітній час, додатково свідчать про швидкість та активну динаміку ерозійних змін рельєфу регіону.

Незважаючи на активність геоморфологічних процесів у басейні Великої Висі, розвідувальними дослідженнями 2017 р. серед матеріалів трьох пунктів поблизу стоянки Коробчине-курган вдалося встановити наявність відкладів із геологічними відслоненнями, що подібні до системи нашарувань і присутніх відслонень у коробчинському ярі з доступною крем'яною

сировиною. Виявлені пункти локалізовані у двох географічно віддалених місцях на відстані до 1,5 км від археологічної пам'ятки. Хоча на момент обстеження серед матеріалів цих пунктів масивних крем'яних жовен не зафіксовано, активність яружно-балкового розчленування місцевості та хронологічна тривалість кам'яного віку і наступних часів, з урахуванням численних кліматично-ландшафтних змін, аргументує можливість їхньої наявності та доступності для найдавніших мешканців стоянки Коробчине-курган у попередні періоди розвитку балок та ярів місцевості, у безпосередній близькості від палеолітичної стоянки.

У світлі подібної динаміки рельєфних змін справедливо також припускати періоди доступності крем'яної сировини серед матеріалів схилів яружно-ерозійних процесів інших найбільших балок теперішнього басейну Великої Висі.

Таким чином, регіональні геоморфологічні особливості басейну Великої Висі, розвинена гідрографічна система долини ріки, кліматичні умови й особливості ґрунтів зумовили розвиток глибокої та густої системи ярів і балок, що, при врахуванні нерівностей і підняття фундаменту кристалічного щита з кременевісними відкладами на його поверхні, сприяло можливості забезпечення місцевих колективів кам'яної доби крем'яною сировиною, доступною на різних хронологічних етапах розвитку відповідних форм рельєфу місцевості. Подібні сприятливі обставини, за умов відомого зв'язку між вибором місць для проживання та наявністю доступних джерел крем'яної сировини, обумовили заселення спільнотами первісних мисливців цього регіону басейну Великої Висі вже у палеолітичну епоху. Аргументи на користь їхнього вибору додатково посилюються розвиненим ландшафтом і багатством природних ресурсів цієї місцевості.

Також у ході проведення робіт були виявлені три нових різночасових місцезнаходження кам'яного віку з крем'яними артефактами, що перспективні для подальших археологічних досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієнко, Т.Л. (ред.). 1999. Заповідні куточки Кіровоградської землі. Київ: Арктур-А.
2. Беляев, В.Р. 2004. *Влияние измененной природной среды на эрозионно-аккумулятивные процессы в овражно-балочной сети*. Диссертация к. г. н. Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова.
3. Бондарчук, В.Г. 1949. *Геоморфология УРСР*. Київ: Радянська школа.
4. Залізняк, Л.Л. (ред.). 2013. *Найдавніше минуле Новомиргородщини*. Кам'яна доба України, 15. Київ: Шлях.
5. Залізняк, Л.Л. 2014. Палеоліт Центральної України. *Археологія*, 3, с. 3-17.

6. Залізник, Л.Л. 2015. «Неандертальський» яр муст'єрської стоянки Андріївка 4 поблизу Новомиргорода. *Magisterium*, 60, с. 17-22.
7. Залізник, Л.Л., Ветров, Д.О. 2011. Нова гравецька стоянка Озерове на Кіровоградщині. *Кам'яна доба України*, 14, с. 56-62.
8. Залізник, Л.Л., Ветров, Д.О., Манько, В.О., Кухарчук, Ю.В., Озеров, П.І., Беленко, М.М. 2007. *Звіт Археологічної експедиції НАУКМА та Новомиргородської експедиції ІА НАНУ про дослідження стоянок Троянове 4, Вись та майстерень біля с. Коробчине під Новомиргородом на Кіровоградщині у 2007 р.* Науковий архів ІА НАНУ, ф. е., 2007/173.
9. Залізник, Л.Л., Ветров, Д.О., Манько, В.О., Беленко, М.М., Озеров, П.І., Хоптинець, І.М. 2008. *Звіт Археологічної експедиції НАУКМА про дослідження стоянок Вись, Троянове 4, 4В, Озерове та Коробчине біля с. Коробчине під Новомиргородом на Кіровоградщині у 2008 р.* Науковий архів ІА НАНУ, ф. е., 2008/133.
10. Залізник, Л.Л., Кухарчук, Ю.В., Ветров, Д.О., Беленко, М.М., Хоптинець, І.М., Нездолій, О.І., Шевченко, Т.О. 2013. *Звіт про розкопки палеолітичних стоянок біля м. Новомиргород на Кіровоградщині у 2013 р.* Науковий архів ІА НАНУ, ф. е., 2013/43.
11. Залізник, Л.Л., Нездолій, О.І. 2013. Стоянка Коробчине-курган та її аналоги. в: Залізник, Л.Л. (ред.). *Найдавніше минуле Новомиргородщини*. Кам'яна доба України, 15. Київ: Шлях, с. 48-75.
12. Залізник, Л.Л., Нездолій, О.І. 2016. Дослідження палеолітичної стоянки Коробчине-курган. в: Болтрик, Ю.В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2015*, Київ: Стародавній Світ, с. 84-88.
13. Залізник, Л.Л., Степанчук, В.М., Ветров, Д.О., Товкайло, М.Т., Озеров, П.І. 2007. Гравецька стоянка Троянове 4 під Новомиргородом. *Кам'яна доба України*, 10, с. 102-125.
14. Зорина, Е.Ф. 2003. *Овражная эрозия: закономерности и потенциал развития*. Москва: ГЕОС.
15. Зорина, Е.Ф. (ред.). 2006. *География овражной эрозии*. Москва: Изд-во МГУ.
16. Каганер, М.С. (ред.). 1978. *Ресурсы поверхностных вод СССР*. Т. 6. Украина и Молдавия. Вып. 1. Западная Украина и Молдавия. Ленинград: Гидрометеиздат.
17. Маккавеев, Н.И. 2003. *Русло реки и эрозия в ее бассейне*. Москва: Географический факультет МГУ.
18. Матвіїшина, Ж.М., Дорошкевич, С.П. 2013. Коробчине-кар'єр – дзеркало змін природи у плейстоцені на території Новомиргородщини. в: Залізник, Л.Л. (ред.). *Найдавніше минуле Новомиргородщини*. Кам'яна доба України, 15. Київ: Шлях, с. 268-275.
19. Мещеряков, Ю.А. 1972. *Рельеф СССР (Морфоструктура и морфоскульптура)*. Москва: Мысль.
20. Нездолій, О.І. 2016. Стоянка Коробчине-курган у ландшафті басейну Великої Висі. *Археологія*, 2, с. 3-13.
21. Петрунь, В.Ф. 2004. Використання мінеральної сировини населенням Трипільської культури. в: Відейко, М.Ю. (гол. ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Т. 1. Київ: Укрполіграфмедіа, с. 199-218.
22. Рослий, І.М. (ред.). 1990. *Геоморфология Украинской ССР*. Київ: Вища школа.
23. Симоновська, М.Я. 1999. *Динаміка ярів в басейні Дністра*. Автореферат дисертації к. г. н. Львівський державний університет імені Івана Франка.
24. Цвек, Е.В. 1989. *Дневник Новомиргородського отряда Кировоградской экспедиции Института археологии АН УССР № 4*. Науковий архів ІА НАНУ, ф. е., 1987-1989/406.
25. Цвек, Е.В., Озеров, П.І. 1989. *Отчет о разведке археологических памятников в Новомиргородском районе Кировоградской области в 1987-1989 гг.* Науковий архів ІА НАНУ, ф. е., 1987-1989/406.
26. Чалов, Р.С. (ред.). 1989. *Овражная эрозия*. Москва: Изд-во МГУ.
27. Яцик, А.В. (ред.). 1991. *Малі річки України*. Київ: Урожай.
28. Nezdolii, O.I. 2017. Korobchyne-Kurhan Palaeolithic Site in Landscape of Velyka Vys River Basin. *Ukrainian Archaeology*, 2016, p. 15-25.

Нездолий Александр Пошуки родовищ крем'яної сировини поблизу стоянки Коробчине-курган на Новомиргородщині

У статті розглянуто усталене у фаховій літературі питання залежності скупчення стоянок епохи каменю, що локалізовані у басейні Великої Висі на Новомиргородщині, від доступних відслонень крем'яної сировини в ярах с. Коробчине. Фактори неекономного розщеплення та великої кількості масивних конкрецій на окремих географічно віддалених стоянках регіону, при врахуванні розвиненого та розчленованого різноманітного рельєфу місцевості, дозволяють припускати наявність ближчих доступних для палеолітичних мешканців родовищ кам'яної сировини.

На основі проведених обстежень яружно-балкової мережі довкола стоянки Коробчине-курган та аналізу широкого кола науково-природничих напрацювань зроблено висновок про швидкість та активну динаміку ерозійних змін морфології рельєфу регіону впродовж історії його існування.

Підкреслюється, що регіональні геоморфологічні особливості басейну Великої Висі, кліматичні умови та особливості ґрунтів зумовили динамічний розвиток глибокої та густої системи ярів і балок, що, при врахуванні нерівностей і підняття фундаменту кристалічного щита з кременевмісними відкладами на його поверхні, сприяло можливості забезпечення місцевих колективів кам'яної доби крем'яною сировиною, доступною на різних хронологічних етапах розвитку відповідних форм рельєфу місцевості.

Ключові слова: Центральна Україна, Велика Вись, палеоліт, стоянка Коробчине-курган, крем'яна сировина, крем'яні артефакти

Нездолий Александр Поиски месторождений кремневого сырья возле стоянки Коробчино-курган на Новомиргородщине

В статье рассмотрен утвердившийся в профессиональной литературе вопрос зависимости скопления стоянок эпохи камня, локализованных в бассейне Большой Висы на Новомиргородщине, от доступных обнажений кремневого сырья в оврагах с. Коробчино. Факторы расточительного расщепления и большого количества массивных конкреций на отдельных географически отдаленных стоянках региона, при учете развитого и расчлененного разнородного рельефа местности, позволяют предполагать наличие более близких доступных для палеолитических обитателей месторождений каменного сырья.

На основе проведенных обследований овражно-балочной сети вокруг стоянки Коробчино-курган и анализа широкого круга научно-естественных наработок сделан вывод о скорости и активной динамике эрозионных изменений морфологии рельефа региона на протяжении истории его существования.

Подчеркивается, что региональные геоморфологические особенности бассейна Большой Висы, климатические условия и особенности почв обусловили динамичное развитие глубокой и густой системы оврагов и балок, что при учете неровностей и поднятия фундамента кристаллического щита с кремневыми отложениями на его поверхности, способствовало возможности обеспечения местных коллективов каменного века кремневым сырьем, доступным на различных хронологических этапах развития соответствующих форм рельефа местности.

Ключевые слова: Центральная Украина, Большая Высь, палеолит, стоянка Коробчино-курган, кремневое сырье, кремневые артефакты

Nezdolii Oleksandr *The search for deposits of flint raw material near Korobchyne-kurhan site in Novomyrhorod Region*

The article deals with the issues of dependence between the accumulation of Stone Age sites located in the Velyka Vys River basin in Novomyrhorod Region and available outcrops of flint raw material in the draws of Korobchyne village. Factors of wasteful flintknapping and a large number of massive concretions on separated geographically distant sites of the region, taking into account the developed and dismembered heterogeneous terrain relief, suggest that there were closer and more accessible stone raw material deposits for the Palaeolithic inhabitants. The search for such deposits provides important information for identifying the basic regional patterns of the Palaeolithic communities settling and choosing a strategy for providing themselves with flint raw material.

Due to the conducted surveys of the gully-draw network around the Korobchyne-kurhan site and the analysis of a wide range of scientific and natural sciences research, there was drawn a conclusion was about the speed and active dynamics of erosive changes in the morphology of the region relief during its history.

According to the results of field studies, the activity of the gully-draw dismemberment of the area with numerous climate-landscape changes was ascertained. This suggests the availability and accessibility of flint raw material outcrops, which interested the most ancient inhabitants of Korobchyne-kurhan site, in the immediate proximity to the Palaeolithic site in different periods of the erosion formations terrain development.

It is emphasized that the regional geomorphological features of the Velyka Vys River basin, the developed hydrographic system of the river valley, climatic conditions and peculiarities of soils have led to the development of a deep and dense system of gullies and draws. Taking into account the irregularity and raising the foundation of the crystalline shield with flint-including deposits on its surface, contributed the provision possibility of local Stone Age collectives with flint raw material that was available at various chronological development stages of the corresponding terrain relief forms. Similar favorable circumstances, in the conditions of a well-known connection between the choice of places to live and the availability of flint raw material sources, caused the settling of the primitive hunters communities of the Velyka Vys River basin during the Palaeolithic era.

Moreover, during the research, three new temporal Stone Age localities were discovered. A brief overview of the flint artifacts features of these localities with the preliminary cultural-chronological attribution and possible analogies among the nearest sites of the region is given.

Keywords: Central Ukraine, Velyka Vys River, Palaeolithic, Korobchyne-kurhan site, flint raw material, flint artefacts

Надійшла до редакції 27.03.2018 р.

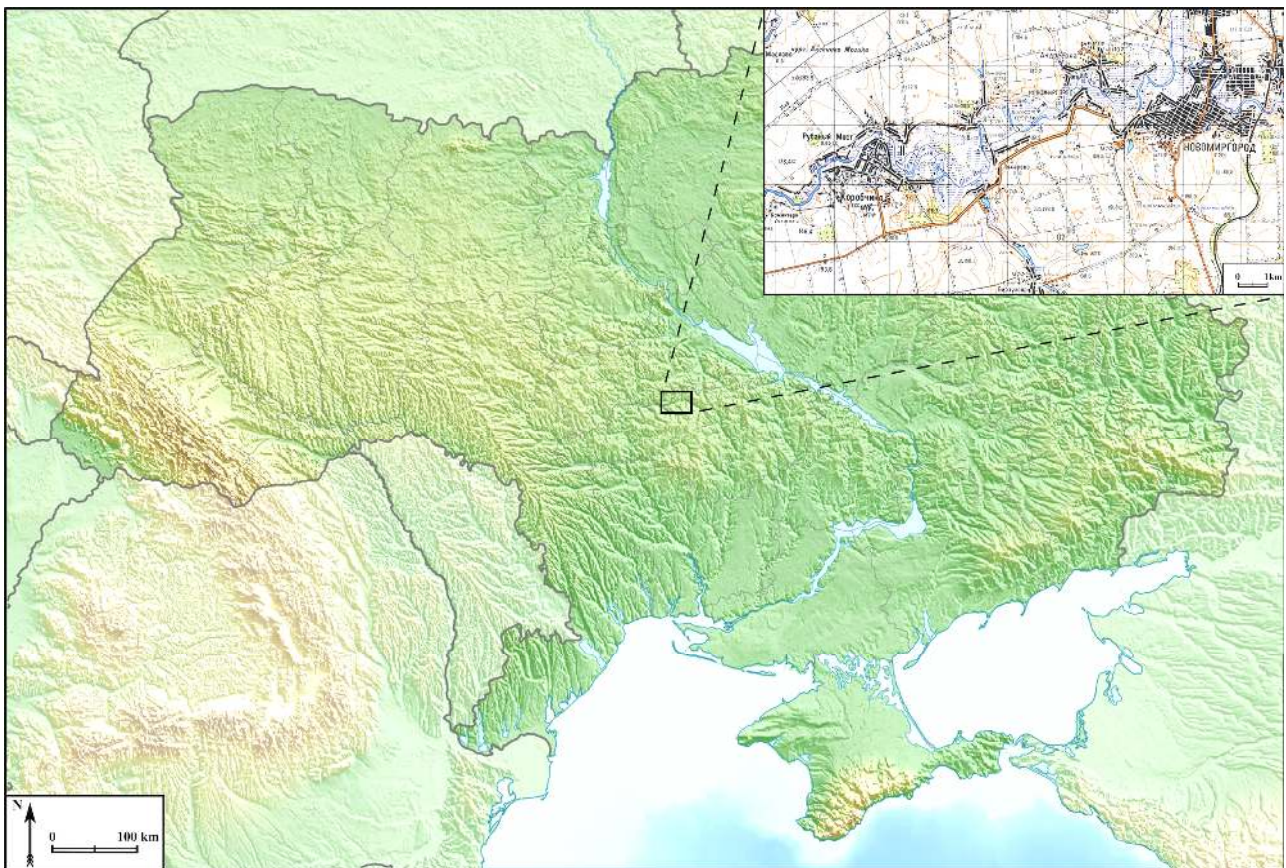

Рис. 1. Розташування регіону Новомиргородщини зі скупченням стоянок кам'яної доби в межах України.

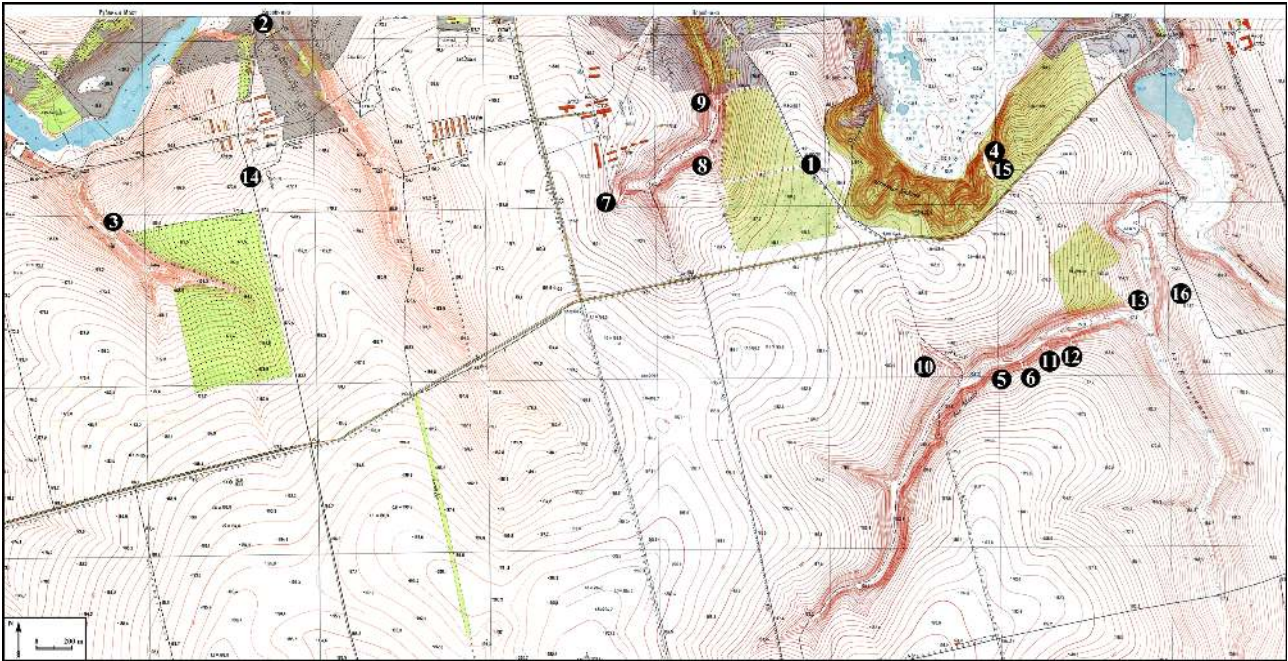

Рис. 2. Мапа проведених досліджень: 1 — стоянка Коробчине-курган; 2 — яр з відслоненнями крем'яної сировини, крейди, мергелю та ін.; 3 — колишній яр із відслоненнями крем'яної сировини (нині територія ГЗК із видобутку ільменіту); 4-6 — яри та місця з відслоненнями крейди, мергелю та ін.; 7-13 — обстежені яри; 14 — місцезнаходження Коробчине 11; 15 — місцезнаходження Яр-Байрак; 16 — місцезнаходження Корчувате.

Рис. 3. Загальна стратиграфія відкладів ільменітового кар'єру [18, с. 270]: 1 — піски з промисловим вмістом ільменіту; 2 — товща кремю; 3 — піски Київської світи; 4 — зеленувато-сірі піски Харківської світи; 5 — білясті піски Полтавської світи; 6 — бурі глини міоцену; 7 — відклади пліоцену; 8 — відклади плейстоцену та голоцену.

Рис. 4. Відслонення крем'яної сировини в ярі с. Коробчине.

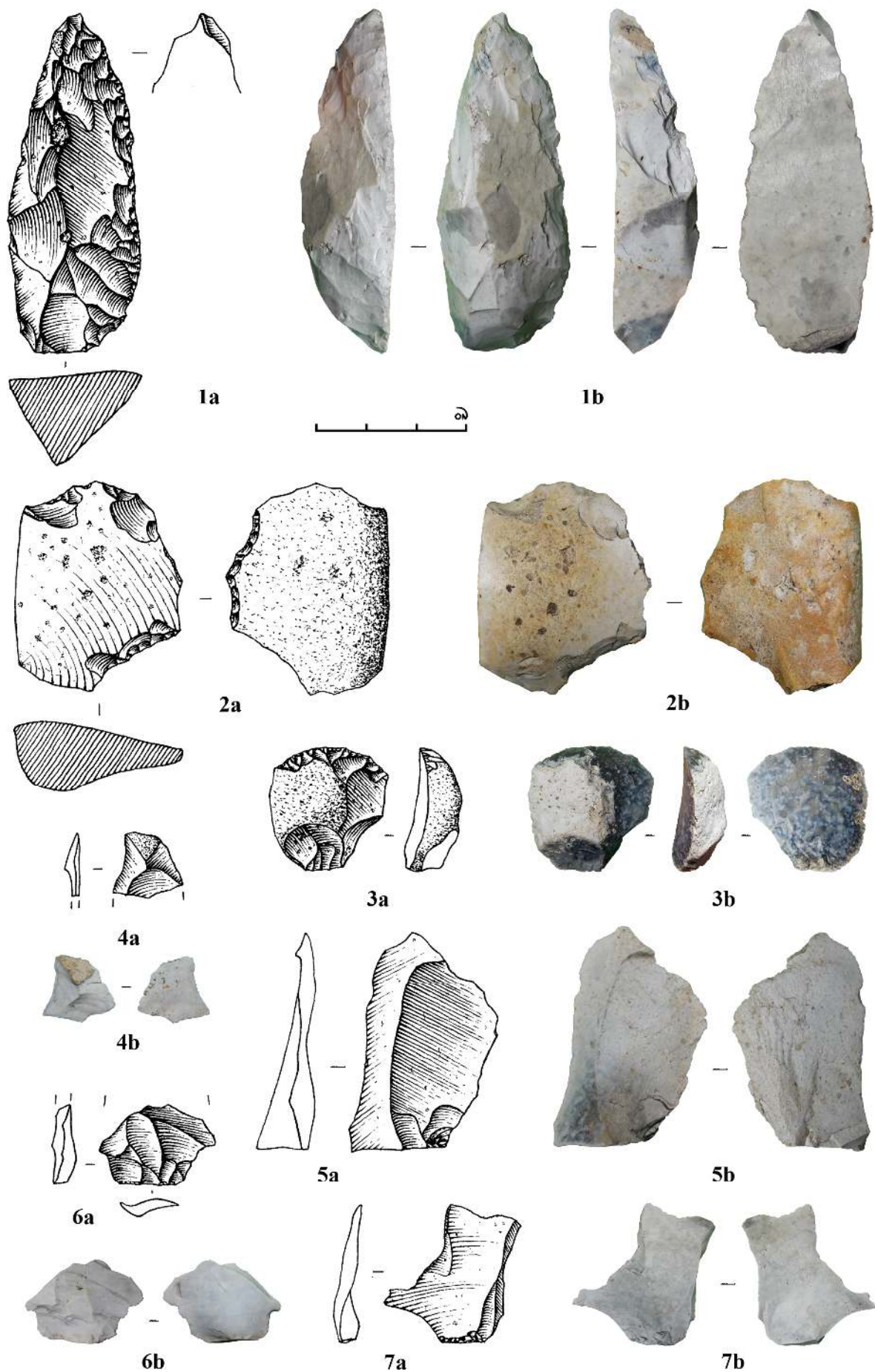

Рис. 5. Крем'яні артефакти: 1а-1б, 2а-2б — Коробчине 11; 3а-3б, 5а-5б, 7а-7б — Яр-Байрак; 4а-4б, 6а-6б — Корчувате.